

TIBBIYOT INSTITUTLARIDA DILKASHLIK VA PEDAGOGIK TAKT

Nasimova Zarina Isomiddin qizi
Falsafa fanlari doktori

Annotatsiya: Maqola tibbiyot muassasalari kontekstida dilkashlik va pedagogik takti o'rganishga bag'ishlangan. Mualliflar tibbiy yordam sifati va tibbiyot mutaxassislari va bemorlar o'rtasida samarali hamkorlikni yaratish uchun ushbu jihatlarning ahamiyatini tahlil qiladilar. Maqolada dilkashlik va pedagogik takti rivojlantirishning asosiy tamoyillari va usullari, shuningdek ularning tibbiy yordam sifati oshirishdagi roli muhokama qilinadi. Mualliflar sog'liqni saqlash xodimlariga bemorlar bilan ishlashda e'tiborni kuchaytirish va pedagogik taktikadan foydalanish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so'zlar: dilkashlik, ekstravert, introvert, kommunikativ, muloqot, axloq va odob, muloqotda xushmuomalalik, ehtiyotkorlik, faol, jiddiy va vazmin.

Pedagogikada axloq va odobning muhim xususiyatlaridan biri bo'lmish dilkashlik insonning atrofdagi odamlar bilan barqaror, yaqin munosabatda bo'lishga intilishi deb ta'riflanadi. Bu intilish o'qituvchining o'quvchilar va atrofidagi kishilar bilan tez aloqa o'rnatish va belgilangan maqsadga erishishini ta'minlaydi. Albatta bu jarayon birdaniga sodir bo'lmaydi, ayniqsa yosh o'qituvchilardan psixologik bilim, kishilar bilan muloqotda xushmuomalalik, ehtiyotkorlik talab qilinadi. Pedagog olimlar o'qituvchining dilkashligi ekstravert yoki introvert xususiyatlarga ega bo'lgan shaxslar xarakterining birlashuvida paydo bo'lishini ta'kidlaydilar.

Psixologlar o'qituvchilarning dilkashlik xususiyati ikki toifadagi odamlar xarakterida mujassamlashgan deb ta'kidlaydilar:

Birinchisi, ekstravert shaxslar: Ular barcha ishlarda faol, jiddiy va vazmin, osoyishtalikka va tashqi ta'sirchanlikka moyil kishilardir.

Ikkinchisi, introvert shaxslar: Ular faqat o'z ichki olamiga beriluvchan, atrofidagi odamlarga aralashmaydigan, o'z-o'zini nazorat qilishga, doimo ichki xavotirga moyil kishilardir.

Pedagog olimlar o'qituvchining dilkashligi ekstravert yoki introvert xususiyatlarga ega bo'lgan shaxslar xarakterining birlashuvida paydo bo'lishini ta'kidlaydilar. Biroq, ko'pincha, pedagogikada ekstravert tipdagi shaxslar dilkash insonlar sifatida e'tirof etilganlar. O'qituvchida ushbu hislatlarning mavjudligi, uning pedagogik nazokat qoidalariga rioya qilib dilkashlik xususiyatlarini rivojlantirishi pedagogik mahorat sirlarini takomillashtirish zamini va shartidir.

Dilkashlik munosabatini doimiy ravishda o'z kasbiy faoliyatida mujassamlashtirgan o'qituvchi quyidagilarni unutmasligi kerak:

- sinf jamoasiga nisbatan bir qolipdagi fikrlarning muayyan tizimiga ega bo'lishi;
- o'quvchilar bilan doimo erkin muloqot qila olishi, har bir o'quvchiga individual shaxs sifatida yondashishi;
- birorta ham o'quvchisining yomon bo'lishiga, ularning hurmat e'tiborini qozonmasligi mumkin emasligiga ishonch hosil qilishi;
- biror o'quvchiga nisbatan ishonchsizlik, salbiy munosabat sinf jamoasi bilan o'zaro yaxshi munosabatni yo'lga qo'yilishiga xalaqit qilishini bilishi;
- o'quvchilar bilan muloqotda haddan tashqari masofani (subordinatsiya) saqlash mumkin emasligi;
- sinf jamoasida sodir bo'ladigan kulgili vaziyatlarda o'qituvchining o'ta jiddiy va qat'iy bo'lishi jamoadagi qaltis ahvolni murakkablashtirib yuborishini unutmasligi;
- har bir o'quvchiga beriladigan xolisona va adolatli baho (ijobiy yoki salbiy) o'qituvchi va o'quvchi orasidagi munosabatni mustahkam-laydigan ko'prikanlik ekanligini unutmaslik.

O'qituvchining kasbiy pedagogik faoliyatida dilkashlik fazilati o'quvchilar jamoasi bilan qizg'in, muvaffaqiyatli muloqotga kirishib ketishida namoyon bo'ladi. Avvalo, o'qituvchi o'zining kasbiy-pedagogik dilkashlik fazilati haqida va uning nima ekanligini va tarkibiy qismlari nimalardan iboratligi to'g'risida aniq ma'lumotga ega bo'lishi lozim. Shu bilan birga, o'qituvchi o'zining kasbiga xos bo'lgan shaxsiy fazilatlari nuqtai nazaridan e'tibor berib, dilkashlikning qanday jihatlarini o'zida shakllantirish lozimligini aniqlashi va o'z-o'zida kommunikativ hislatlarni tarbiyalashning shaxsiy rejasini tuzishi kerak.

Pedagogik kommunikatsiyaning o'qituvchi kasbiy faoliyatidagi ahamiyati shundan iboratki, unda o'qituvchining yuksak kommunikativ madaniyati qay darajada ekanligi namoyon bo'ladi. O'qituvchining kommunikativ madaniyati o'z navbatida turli pedagogik vaziyatlarda paydo bo'ladigan oddiy insoniy dilkashlik xususiyatiga tayanadi. Har birimizda, o'z shaxsiy muloqotimizning va o'zgalarning biz bilan olib boradigan shirin xushmuomalali muloqotidan ko'plab ajoyib taassurotlar xotiramizda saqlanadi. O'zaro muomalada dilkashlik fazilatlarini namoyish etadigan ko'plab pedagog ustozlarni bilamiz. Ular har qanday vaziyatlarda kishilar bilan bimalol muloqotga kirishib keta oladilar. Biroq, muloqotda butun suhbat jarayonini faqat o'ziga qaratib, kommunikatsiyaning qoq markazida faoliyat ko'rsatishni istovchi o'qituvchilar ham bor. Hayotda yana shunday o'qituvchilar uchraydiki, ular muloqotda kamgap, suhbatda istar-istamas ishtirok etishadi, mutlaqo faol kommunikativ rolni bajarishmaydi. Faqat kommunikativ xulqi bilan suhbatdoshini qo'llab turadi. Ba'zan hech kim bilan umuman muloqotga kirisha olmaydigan tund toifali o'qituvchilar ham uchraydi. Ammo, pedagogik faoliyatda muloqotdagi xushmuomalalilik nafaqat insoniy fazilat sifatida, balki o'qituvchilik kasbini tanlagan har bir kishining kasbidagi yuksak shaxsiy fazilati sifatida namoyon bo'ladi. Xushmuomalalilik, Sharq mutafakkirlari ijodida yuksak odob namunasi sifatida tasvirlangan. Dilkashlik, o'qituvchi uchun ajoyib bezak hisoblanadi va muosharat odobi sifatida talqin qilinib, o'quvchilar ongiga singdirilgan.

O'qituvchining xushmuomalaligi va dilkashligi o'zida butun bir global insonparvarlik jarayonini qamrab oluvchi, ko'plab tarkibiy qismlardan iborat bo'lgan ajoyib fazilatlaridan biridir. O'z pedagogik kasbidan voz kechgan sobiq o'qituvchilar bilan suhbat jarayonida shu narsa ma'lum bo'ldiki, ularning ko'pchiligi qo'pol, muloqotda nazokatsiz kishilar. Odamlar bilan muloqotga kirishish, ular uchun qiziqarli emas. Shu sababli o'qituvchi sifatida kasbiy hislatlari ham shakllanmagan. Muloqot jarayoni – doimiy, uzoq vaqt davomida shakllanuvchi, keng qamrovli jarayon. Zero, shuning uchun pedagogik faoliyat – muomalada qo'pol, nazokatsiz o'qituvchilarni charchatadi, ish jarayoni uning g'ashiga va asabiga tegadi, ta'lim muassasasidagi faoliyatiga putur etkazadi.

Xushmuomalalilik va dilkashlik shaxsning insoniy fazilati sifatida o'qituvchilarning ham kasbiy faoliyatidagi yuksak fazilatlaridan biriga aylanib, o'qituvchining pedagogik muloqoti unumdorligini ta'minlaydi. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni kasbga yo'naltirishda, xushmuomalalilik va dilkashlikni shakllantirish uchun maxsus tayyorgarlikdan o'tishni taqozo etadi. O'qituvchining dilkashligi – uchta tarkibiy qismni birlashtiruvchi jarayondir:

- muloqotda zaruriyatning mavjudligi;
- muloqotdan keyin, muloqot paytida, muloqotgacha yaxshi kayfiyat;
- kommunikativ ko'nikma va malakalarga ega bo'lish.

Ushbu ta'rifda muloqotning o'qituvchi kasbiy faoliyatidagi ijodiy jihatlari ko'rsatilgan. Biroq, muloqot uchun zaruriyat hamisha mavjudligi – umuminsoniy xususiyat bo'lib, u barcha kasb egalariga taalluqlidir.

Rus olimi A.V.Mudrik o'z ilmiy tadqiqotlarida o'qituvchining xushmuomalalilik bilan muloqotga kirishishi va unga ko'nikma hosil qilishga nisbatan qobiliyatini aniqlaydigan quyidagi mezonlarni ajratib ko'rsatadi:

- inson tafakkurining o'ziga xos xususiyatlarga muvofiqligi;
- notiqlik san'atini mukammal egallaganlik yoki nutqda erkinlik;
- xushmuomalalilik va shirinsuxanlik;

- empatiya va o‘z-o‘zidan paydo bo‘ladigan o‘tkir zehnga ega bo‘lish;
- ma’lum bir maqsadga qaratilgan aniq ijtimoiy munosabat (masalan, muloqot jarayonining natijalariga emas, balki o‘ziga nisbatan qizi-quvchanlik);
- kommunikativ mahoratda – vaqtni, suhbatdosh ichki dunyosini, munosabatni, vaziyatni aniq mo‘ljalga olish.
- Ushbu nuqtai nazardan ta’kidlash joizki, o‘qituvchining kasbiy faoliyatida mavjud bo‘lgan pedagogik dilkashlik ham o‘ziga xos mazmunga ega va uning quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib ko‘rsatish mumkin:
 - ta’lim va tarbiyaning turli sharoitlarida o‘quvchilar bilan doimiy muloqotda bo‘lish uchun barqaror zaruriyatning mavjudligi;
 - o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy jihatdan dilkashlik va xushmuomalalik fazilatlarini namoyon qilishda uzviylikning doimiyligi;
 - dilkashlik va xushmuomalalikning barcha bosqichlarida ruhiy xotirjamlikni his etish;
 - muloqotning samaradorligi va pedagogik faoliyatning turli tarkibiy qismlariga ijobiy ta’sir etishi;
 - pedagogik kommunikatsiya jarayonini amalga oshirishda qobiliyatning mavjudligi;
 - o‘qituvchining pedagogik kommunikativ ko‘nikma va malakalarni doimiy egallab borishi.

Hozirgi kunda ta’lim-tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi, o‘quvchilarni erkin, mustaqil fikr yuritishga va ongli intizomga o‘rgatish, intellektual va ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash, o‘qituvchidan chuqur bilimga, kasbiy malaka va ko‘nikmalarga, yuksak axloqiy fazilatlarga ega bo‘lishni talab qiladi. Shu jihatdan o‘qituvchining o‘quvchilar bilan munosabatida “Pedagogik takt” muhim pedagogik qobiliyat sifatida e’tirof etiladi.

Takt so‘zi azaldan pedagogikada tarbiyaviy ta’sir etish ma’nosini bildiradi va o‘quvchilar bilan o‘zaro munosabatni boshqarishga yordam beruvchi axloqiy

kategoriya sifatida ta'riflanadi. O'quvchilar bilan muloqot jarayonida ro'y beradigan eng og'ir vaziyatlarda ham pedagogik takt o'qituvchidan mutlaqo bosiqlikni, suhbatdoshiga nisbatan hurmat va ehtiromni talab qiladi.

Pedagogik takt – o'qituvchi kasbiy mahoratining asosi bo'lib, o'quvchilarga barcha demokratik talablar asosida pedagogik ta'sir o'tkazish, muloqotni insonparvarlik tuyg'ulari asosida o'rnatish o'lchovi, o'quvchilarda mustaqil fikr yuritishni hamda ongli intizomni tarkib toptirish ko'nikmalarini hosil qilish shaklidir. Pedagogikada o'qituvchining o'quvchilar bilan munosabati ularning yosh xususiyatlariga qarab belgilanishi va bu qonuniyatga amal qilinishi qat'iy talab qilinadi. Shunday ekan, o'qituvchi ta'lim–tarbiya jarayonida hali to'liq shakllanmagan, ta'sirlarga va ruhiy kechinmalarga tez beriluvchi, ota–onaning sevimli farzandi bo'lgan murg'ak qalb egalari bilan muloqot qilayotganligini aslo unutmasligi kerak.

O'quvchilar bilan muloqotda pedagogik taktga zid bo'lgan qo'pollik, adolatsizlik, qo'rqitish, haqorat, mensimaslik, pedagogikaga zid bo'lgan jazolash usullarini qo'llash va boshqa ular shaxsiga salbiy ta'sir qiladigan turli jargon so'zlar ishlatish o'quvchilar qalbini umuman tuzalmaydigan darajada jarohatlab qo'yishi, yoki o'qituvchining obro'siga putur yetkazishi mumkin. O'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi bunday qarama-qarshiliklar, ko'pincha, dars va darsdan tashqari jarayonlarda sodir bo'ladi. Bunda ayniqsa yosh o'qituvchilarning pedagogik takt sirlarini bilmasligi, tajribasizligi pand beradi.

O'qituvchining taktik mahorati birdaniga shakllanib qolmaydi, u yillar davomida pedagogik faoliyatda, ustozlar tajribasini o'rganishda, dars jarayonida, sinfdan tashqari faoliyatda va tarbiyaviy soatlarda o'quvchilar bilan muloqotda takomillashib boradi. Dars jarayonida pedagogik mahoratning asosi bo'lmish pedagogik taktga ega bo'lish o'qituvchi uchun juda zarurdir.

Pedagogik nazokatning uzluksizligini ta'minlovchi omillar:

- pedagogik nazokat o'qituvchining butun pedagogik faoliyatida sayqallanib takomillashib boruvchi jarayon

- pedagogik nazokat odatda tugallangan shaklga ega bo'lmay, insoniy fazilatlar evaziga uzluksiz boyib boradi
- o'qituvchi pedagogik nazokatning tarkibiy qismlarini ijtimoiy muhitga va odamlarning yashash tarziga, urf-odatiga qarab o'zgartirishi mumkin;
- o'qituvchi pedagogik nazokatning nozik qirralarini chuqur egallashga doimo intilishi talab etiladi
- pedagogik nazokatni o'qituvchi har bir o'quvchi bilan o'zaro munosabatda o'zi uchun eng qulay shaklga keltirib, ma'lum bir muvozanatda saqlaydi
- o'z kasbini sidqidildan sevishi, halolligi, rostgo'yligi, axloqiy pokligi, odamiyligi, kamtarligi, samimiy muomalasi pedagogik nazokatning zarur talablaridir
- pedagogik nazokat asosida o'qituvchining mehribonligida tarbiyada talabchanlik va qattiqqo'llik hislatlari mujassamlashgan bo'ladi
- pedagogik nazokat asosida o'qituvchi pedagogik odob va axloq normalarini o'zining dunyoqarashi va axloqiy tajribasi bilan boyitib boradi.

O'qituvchi pedagogik nazokatga ta'lim va tarbiya jarayonidagi har bir vaziyatga adolatli baho berishi, o'quvchilarning xatti-harakatini to'g'ri idrok etishi, sabot va matonat, o'zini tuta bilish, sabr-toqat, sezgirlik, vijdon, oriyat kabi xususiyatlarni o'zida mujassamlashtirishi bilan erishadi. Pedagogik faoliyatda o'z kasbini sevgan o'qituvchigina butun kuch g'ayratini, qalb nuri va dil haroratini shu ishga bag'ishlaydi va o'z faoliyatida yaxshi natijalarga erishadi. Bolalarni sevish, ularga mehr-muhabbatli bo'lish o'qituvchi axloqiy qiyofasini namoyon etuvchi muhim fazi-latlaridir.

O'qituvchi deyarli har kuni o'quvchilar bilan uchrashadi, savol-javob qiladi, ularning yaxshi xulq va ezgu ishlarini ma'qullaydi, bilimlarini baholaydi, nojo'ya xatti-harakatlari uchun tanbeh berib, lozim bo'lganda tarbiyaviy metodlarni qo'llaydi.

Pedagogik nazokat doimiy izlanishni, ijodkorlikni talab qiladi. Doimiy ijodiy izlanishda bo'lgan o'qituvchi tadqiqotchilik ko'nikma va malakalariga ega bo'ladi, ilm-fan muammolari, tarbiya etikasi va psixologiyasi yuzasidan erkin fikr yurita oladi.

O'qituvchi o'quvchilarning kattalar bilan muloqotga kirishish tizimi-ga ma'lum darajada kirib borib, ularning ichki qoidalarini o'rganishga harakat qilishi kerak. Bu narsa o'quvchilar bilan suhbatlashish orqali, fe'l-atvorini o'rganish, tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlarini kuzatish, o'quvchilar hayotidagi turli voqealar va muammolarni birgalikda tahlil qilish, ular muhitida ro'y berayotgan hodisalarga nisbatan fikr-mulohazalarini bilish asosida amalga oshiriladi. Bunda u o'quvchilar jamoasida ro'y berib turadigan, tashqi tomondan kuzatganda aslo bilib bo'lmaydigan yashirin hodisalar va voqealarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada o'qituvchi ta'lim-tarbiyaviy jarayonda o'z oldida turgan vazifalarni hal etishda o'quvchilarning o'zlarini ham jalb qila oladi.

Ijobiy natijalarga erishish uchun, o'qituvchi o'quvchilarning ishonchini qozona olishi shart. Yosh o'quvchi "do'st"lar ishonchini qozonish yoki ishonchiga kirishi uchun o'qituvchi pedagogik nazokat imkoniyatlarini o'z o'rnida qo'llay olishi lozim. O'zaro ishonch munosabatlari o'rnatilgach, o'quvchilar og'ir damlarda o'qituvchidan yordam so'rab murojaat qiladilar, o'z mulohazalarini u bilan baham ko'radilar. O'zaro ishonch norasmiy munosabatlarda ham o'qituvchiga o'quvchilarning ba'zan anglab bo'lmaydigan ichki dunyosini ko'rish imkoniyatini beradi. O'quvchilar bilan munosabatlarda pedagogik nazokatni qo'llash nati-jasida:

- o'qituvchi o'quvchilarning xarakterini, ichki dunyosini yaxshi bilib oladi, o'quvchilar bilan munosabatda do'stona muloqot qilish imko-niyatlari paydo bo'ladi;
- o'qituvchi o'quvchilar bilan chin ko'ngildan bir-biriga yaqin bo'ladi, ba'zan eshitmasligi kerak bo'lgan o'quvchilarning o'zaro sirli gap-larini eshitmasdan o'tib ketishi mumkin, negaki o'zgarar gapini tinglash odobsizlikdir;

- o‘qituvchi ba‘zan o‘quvchilar jamoasining kundalik ishlariga aralashmasligi, jamoada ro‘y beradigan ba‘zi ko‘ngilsiz hodisalarni ijobiy hal etishni jamoa faollari zimmasiga havola etishi mumkin.

Bularning hammasi o‘qituvchining o‘quvchilar bilan bo‘ladigan ixtiloflariga, kelishmovchilik va ziddiyatlariga barham beradi.

Mamlakatimizda har qanday kasb egasi avvalo odob va axloq namunalariga ega bo‘lishi tabiiy, lekin pedagogik nazokat va odoblilik mutlaqo o‘zgacha harakatni va muomalani talab qiladigan o‘qituvchilar uchun chinakam mahoratdir. Chunki bu hislatlar faqatgina pedagogik qobiliyat va iste’dodga ega bo‘lgan o‘qituvchida yillar davomida shakllanadi.

O‘tkazilgan o‘z-o‘zini kuzatish asosida, o‘zingiz uchun dilkashlik xususiyatlarini kasbiy fazilat sifatida ahamiyatini aniqlang, shunda siz o‘quvchilar bilan muloqot jarayonida pedagogik faoliyatingizdagi asosiy kamchiliklardan kelib chiqqan holda o‘zingiz uchun “Kommunikativ jihatdan o‘z-o‘zini tarbiyalashning individual-tipologik dasturi”ni tuzishingiz mumkin. Ushbu dastur – kasbiy fazilat sifatida o‘qituvchida dilkashlik va xushmuomalalikni rivojlantirish dasturi (o‘quvchilar bilan muloqotga kirishish darajasi past bo‘lganida) bo‘la oladi hamda o‘quvchilar bilan muloqotda salbiy ko‘rinishlarni bartaraf etish (siqqlik, tortinchoqlik, keskinlik va hokazo), kasbiy-kommunikativ ko‘nikma va malakalarni qisqa muddatda shakllantirishga zamin yaratadi. Kommunikativ jihatdan o‘z-o‘zini tarbiyalash tizimi individual, berilgan tavsiyalar inobatga olingan holda ishlab chiqilgan bo‘lishi kerak. Tabiiyki, muloqotga oid ko‘p narsalarni har qanday o‘qituvchi o‘zining shunchaki sog‘lom tafakkuri va tajribasi bilan ishlab chiqishi mumkin. Masalan, boshqalar bilan muloqotda tabiiy noqulaylikni his qiladigan odamlar, bunday muloqotdan keyin o‘z tajribasini ongli ravishda orttirishi, psixologik to‘siqlarni ma’lum bir maqsadni ko‘zlab bartaraf etishi lozim. Buning uchun yosh o‘qituvchi turli seminarlarda, yig‘ilishlarda, o‘qituvchilar davrasida ko‘proq chiqish qilishga intilishi, hamkasblari va kishilar bilan muloqot qilishning har bir imkoniyatidan foydalanishi kerak. Masalan,

birorta muammo haqida bir nechta hamkasblaringiz bilan gaplashish vazifasini qo'ying. Yoshi ulug', tajribali o'qituvchilarga o'zingizni qiziqtirgan muammoli savollar bilan murojaat qiling, do'kon sotuvchisining xaridorlar bilan muomalasidagi hatti - harakatini sharhlab bering va hokazo. Ko'chada yo'lovchining savoliga javob berganingizda, u bundan qoniqish hosil qilganini tushunishga harakat qiling. Har safar darsga tayyorgarlik ko'rib, yangi materialni tushutirishda nafaqat pedagogik vositalar va metodlarni qanday qo'llashni, balki sinf jamoasi bilan qanday muloqotga kirishish haqidagi fikr xayolingizni band qilsin. O'quvchilar bilan maktabdan tashqari ta'lim va tarbiya jarayonida muloqot qilish haqida o'ylang. Sizga ajoyib taassurot qoldirgan, yaxshi kayfiyat bag'ishlagan muloqotdagi vaziyatlarni aslo unutmang. O'quvchilar bilan muloqotdagi ba'zi muvaffaqiyatsizliklarni tahlil qilishga urining. Xatolaringizni tan oling va ko'ra biling, sizga qoniqish bag'ishlashi uchun navbatdagi muloqotlarni qanday tashkil qilishni o'ylang.

Sizga muloqotda noloyiq inson ekanligingizni aytishsa, aslo ruhiy tushkunlikka tushmang. Xulqingiz, xatti-harakatlaringiz, hayot va ish tajribangiz bilan shaxsiy xususiyatlaringiz buning aksi ekanligiga, muloqotda dilkashlik va xushmuomalalilik fazilatlari sizda mavjudligiga o'zingizni ishontirishga harakat qiling. Tajribalar asosida o'z kasbiy holatingiz ustida tinimsiz ishlash, muloqotda dilkashlikni kasbiy jihatdan ahamiyatli xususiyatlarini rivojlantirish, kommunikativ qobiliyatlarni takomillashtirish, pedagogik kasbiy ko'nikma va malakalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Agarda ta'lim va tarbiyadan ko'zlangan maqsad shaxsning shaxsga ijobiy ta'siri ekan, demak, aynan o'quvchilar bilan o'zaro hamkorlik sharoitida o'qituvchi ularning ma'naviy dunyosiga kirib borishi kerak.

Pedagogik qobiliyatlarning shakllanishiga o'qituvchilarni tayyorlab etishtiradigan o'quv yurtlaridagi ta'lim-tarbiya jarayoni katta ta'sir ko'rsatadi. Ammo har bir bo'lajak mutaxassis – murabbiy, bilim yurtida ishlayotgan o'qituvchi o'zlarida pedagogik qobiliyatlarini o'stirish uchun zo'r ishtiyoqni namoyon qilishlari kerak. Pedagogik qobiliyat pedagogik faoliyatning shartigina

emas, balki natijasi hamdir. Pedagogik mahorat mutaxassis - murabbiyda pedagogik odobi(nazokati) ning mavjudligi bilan karakterlanadi.

Mutaxassis - murabbiyning umumiy ma'naviy tarbiyalanganligi pedagogik odobining asosidir. Pedagogik odobi - bu talabalarga nisbatan pedagogik etikaning o'ziga hos amalga oshirilishidir. Pedagogik odobi - bu o'qituvchining yuksak insoniylik, insonga mehribonlik, o'zini tuta bilishi, sabr-bardosh, har qanday vaziyatlarda ham hayrihohlik munosabatlarini o'rnata bilishi kabilarni qamrab oluvchi ma'naviy xulq-atvoridir. Pedagogik odobiga ega bo'lgan mutaxassis - murabbiy talabalar, ota-onalar, hamkasblari bilan bo'ladigan o'z munosabatlarini ustalik bilan boshqaradi. Pedagogik odobida avvalo insonga chuqur hurmat namoyon bo'ladi. Murabbiy talabaning tarkib topayotgan shaxsi bilan ish ko'radi va uning talabalar bilan bo'ladigan barcha munosabati: insonga mumkin qadar aql, talabchanlik va unga imkon darajasida ko'p hurmat tamoyili asosida ko'rinishini amalga oshiradi.

Bir qator kasbiy malakalar pedagogik odobi bilan bog'langan. Bu pedagogik vaziyatni baholash, talabalarning xususiyatlarini hisobga olish, pedagogik ta'sir keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan samarani oldindan ko'rish malakasidir. Pedagogik odobi yuksak pedagogik mahorat mavjudligining belgisidir. Pedagogik odobini egallash mutaxassis - murabbiydan o'z ustida puhta o'ylab ishlashni talab qiladi. Murabbiy o'z xatti - harakatini doimo nazorat qilishi, qarashi, ishorasi bilan talabalar xatti-harakatiga o'z munosabatini bildira olishi kerak. Ya'ni, pedagogik odobi o'qituvchida o'z tuyg'ularini ifoda qilishning sof tashqi malakalari mavjud bo'lishini ham nazarda tutadi. Malakalarning bunday majmui pedagogik mahoratining tarkibiy qismi bo'lib, u pedagogik texnikasi deb ataladi. Pedagogik texnikasi murabbiyga talabalar va ularning ota-onalari bilan muloqotda bo'lishda to'g'ri muomala tarzini tanlash imkonini beradi. Muomala tarzi, talabalar bilan munosabat uslubi, diktsiya, mimika, imo-ishorani to'g'ri tanlash, bularning barchasi pedagogik texnikasi tushunchasiga kiradi. Mutaxassis - murabbiyning pedagogik mahorati, uning intellekti va madaniyatiga milliy dasturda jiddiy e'tibor beriladi va shu o'rinda mutaxassis - murabbiy o'z pedagogik

mahoratini, kasbga doir vazifalarini hal qilish qanchalik qo'ldan kelishini doimo tekshirib borishi, bola ongi hamda qalbiga eng yaxshi yo'llarni ahtarishi kerakligi ta'kidlab o'tiladi. Milliy dasturda mutaxassis - murabbiy o'z tarbiyalanuvchilarini faqat bilimlar bilan qurollantirib qolmasligi ta'kidlanadi.

Talabalarning real imkoniyatlari, ularniig tarbiyachi rag'batlantiradigan ishlarni bajarish qobiliyatini hisobga olish pedagogik ta'sir ko'rsatish vositalaridan foydalanishdagi shaxsiy yondashuvning mohiyatini tashkil etadi. Ba'zan, u yoki bu pedagogik ta'sir natijasiz qoladi, chunki pedagog uning amalga oshirilishi uchun zarur moddiy vositalarning mavjud bo'lishini oldindan ta'minlamagan bo'ladi. Masalan, barcha talabalar ham ishga zarur bo'ladigan asboblarni bilan ta'minlangan emas, o'qituvchi esa ularga navbatdagi topshiriqni bajarishni taklif qiladi. Pedagogik ta'sir ko'rsatishni amalga oshirishda talabalarning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olish kabi umumiy tamoyillarni izchillik bilan o'tkazish ham muhim ahamiyatga egadir.

Yuqorida aytib o'tilganidek, ta'lim-tarbiya jarayonining u yoki bu usulini to'g'ri tanlash va uni qo'llanishining muvaffaqiyati pedagogdan pedagogik vaziyatni bilish va hisobga olishni talab qiladi. Pedagogik vaziyat pedagogik ta'sir ko'rsatish usullari uchun o'ziga xos xususiyatlarga egadir. Pedagogik ta'sir ko'rsatish usullarini muvaffaqiyatli qo'llash uchun zarur bo'lgan hal qiluvchi shart-sharoitlarni aytib o'tamiz. Bu avvalo, tarbiyalanuvchi bilan pedagogning munosabatlaridir. Bu munosabatlar doimiy bo'lib qolmaydi, ular o'zaro muomala jarayonida birgalikdagi faoliyatda rivojlanadi va boyib boradi. Shu narsa mutlaqo ravshanki, o'rtoqlarcha munosabatlarda ta'sir ko'rsatish usullaridan biri ta'sirchan bo'ladi, betaraf yoki salbiy munosabatlarda (bunday munosabatlar ham bo'lishi mumkin) boshqa usul, boshqa shakl kerak bo'ladi.

Shaxs persektiv xususiyatlarning eng muhim elementi bo'lgan kuzatuvchanlik o'qituvchining pedagogik tajriba hosil qilish jarayonida ham, uning maxsus kuch-g'ayrati natijasida ham rivojlanadi, takomillashadi. O'qituvchi o'zining ijtimoiy-psixologik kuzatuvchanligini, ya'ni o'quvchilarda turli xarakter xususiyatlari, mayllarini payqab olish qobiliyatigina emas, shu bilan birga ularning paydo bo'lish

vaziyatiga muvofiq baho berish mahoratini rivojlantirishga qodirdir. O'qituvchi o'z o'quvchilarining, ular muhitidagi o'zaro munosabatlarni, o'zining ular bilan o'zaro munosabatlarini hozirgi daqiqada qanday bo'lmasin, xuddi shunday idrok etish va ko'rish mahoratini, ya'ni ta'lim-tarbiya jarayonida ro'y berayotgan narsalarni ichdan idrok etish mahoratini doimo takomillashtirib borishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. Азимова Н. Э., Насимова З. И. Маънавий-маърифий ишлар жараёнида бўлажак касб таълими ўқитувчисини тарбиялаш методикаси //psixologiya Учредители: Бухарский государственный университет. – №. 3. – С. 129-134.
2. Azimova N. E. Problems of development of new pedagogical technologies of training of teachers of professional education and their introduction into the educational and educational process //Academicia Globe: Inderscience Research. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 1-3.
3. Azimova N. E. Formation of National and Ideological Education of Students is an Integral Part of the Learning Process. – 2021.
4. Azimova N. E. A financially independent higher education institution is the foundation of our future //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 130-134.
5. Azimova N. E. et al. Youth Is Moving Force of Civil Society //Eastern European Scientific Journal. – 2019. – №. 1.
6. Азимова Н. Э. Технология духовно-нравственного воспитания преподавателя профессионального образования в процессе обучения //Молодой ученый. – 2011. – №. 5-2. – С. 117-118.
7. Азимова Н. Э. Роль профессионального педагога в подготовке гармонично развитой личности //Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2018. – №. 5-1.
8. Азимова Н. Э., Насимова З. И. К. Важные особенности человеческого образования в семье //Academy. – 2020. – №. 5 (56).